

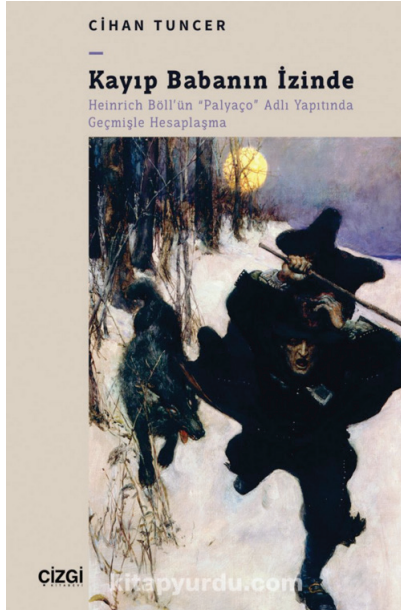
folklor/edebiyat - folklore&literature, 2025; 31(2)-122. Sayı/Issue -Bahar/Spring

Kitap Tanıtımı / Book Review

Cihan Tuncer, *Kayıp Babanın İzinde- Heinrich Böll'ün "Palyaço" Adlı Yapıtında Geçmişle Hesaplaşma*, Çizgi Yayınevi, Konya 2023, 104 s.

ISBN: 9786051969749

Merve Karabulut*

* Doç.Dr.,Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü. Erzurum-Türkiye/ Atatürk University Faculty of Literature Department of German Language and Literature. merve.karabulut@atauni.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-2106-5941

Cihan Tuncer tarafından yazılan ve 2023 yılında Çizgi Yayınevi tarafından yayımlanan *Kayıp Babanın İzinde- Heinrich Böll'ün "Palyaço" Adlı Yapıtında Geçmişle Hesaplaşma* adlı kitap, 1972 yılında Nobel edebiyat ödülü alan yazar Heinrich Böll'ün geçmişle hesaplaşmasını konu edinmektedir. Anımsama edebiyatı, toplumsal bellekteki yaşanmışlıkları ele alarak, 1945'te politik ve hukuksal düzlemde başlayan ve günümüzde de devam eden geçmişle hesaplaşma sürecinin edebiyata yansımalarıyla oluşur. Bu edebiyatın oluşumuyla, yaşanmışlıklara kulak tıkayan insanlara, geçmişin suçluluğu ve sorumluluğu anımsatılmak üzere nasyonal sosyalizm yılları konu edinilir. Toplumsal bir varlık olan insanın kendisini soyutlayamadığı zamanın ruhu, insanı şekillendirmede en büyük etken olarak görülür. 20. yüzyılın ilk yarısında sahneye çıkan Hitler ve nasyonal sosyalizm, zamanın ruhuna damgasını vurur ve en acımasız insan katliamına/soykırımı neden olur. Edebiyat başta olmak üzere tüm alanlarda bir gerilemeye yol açar. Bu dönemde edebiyat, politik açıdan bir araç hâline getirilir. Nazi ideolojilerini ve politikalarını yaymak için kullanılır. Nazilerin boyunduruğu altına giren yazarlar genellikle işbirlikçi olurlar. Bu dönemdeki edebiyat, Nazizm'i meşrulaştıran, edebî olmaktan uzak bir edebiyattır. Her alanda izlediği politikalarını, edebiyata da uygulayan Naziler, kendilerinden olmayan ve farklılıkları temsil eden yazarları karşılarına alır. Naziler, kendileri ile aynı yolda yürümeyen yazarları sınır dışı ederek, yapıtlarını da ortadan kaldırır. Henüz bu duruma getirilmeyen yazarlar ise, bu şartlar altında edebî faaliyetlerini sürdüremeyeceklerine inandıklarından ülkelerini terk etmek zorunda kalır. Bu yüzden söz konusu bu dönemin edebî çeşitlilik açısından kısır bir dönem olduğu söylenebilir. 1933 yılından 1945 yılına (II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yenik düşmesine) kadar iktidarda olan Hitler, onarılması çok zor ve akıl almaz bir enkaz bırakır. Nazilerden kalan bu enkazın ortadan kaldırılması için her alanda yeniden yapılanmaya gidilir. Gerçekliklerin tamamı tüm çıplaklığıyla ele alınır. Bu anlamda otobiyografik yapıtlar önemli bir rol oynar. Holokost yerine Hitler'in en alt tabanına, işbirlikçilere ve faillelere odaklanan bu yapıtlar, farklı bakış açısı ile bakmak gerekliliğini/gerektiğini düşündürür.

I. Dünya Savaşı'nda doğan ve II. Dünya Savaşı'nın içine sürüklenen Böll, ekonomik krizlere, nasyonal sosyalizm dönemine, savaş sonrası insan trajedilerine ve ülkesinin ikiye bölünmesine tanıklık eden ve savaşın insan zihninde yarattığı değişimleri gözlemleyen bir yazardır. Sosyolojik bir varlık olarak diğer insanlar gibi yazarlar da yaşadıkları dönemin sosyal değişim, gelişim ve çalkantılarından etkilenirler. Bu nedenle, yazarın deneyimleri ve yaşamla ilgili keşifleri, yapıtlarının merkezine doğrudan ya da dolaylı bir şekilde yansıyor önemli bir yer tutar. Savaş sonrası toplumu eleştiren ve üretken bir biçimde kaleme alan Böll, kendisini toplumdan ayrı biri olarak değil, zamana, çağdaşlarına, bir kuşağın yaşadıklarına, deneyimlerine, gördüklerine ve duyduklarına bağlı biri olarak görür. Böll, yaşamından kesitler içeren otobiyografik yapıtlar kaleme alır. Onun edebî üretimini, kendisini belirgin bir biçimde hissettiren öz yaşam öyküsü ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Bu, yapıtlarının

salt bir biyografiden ibaret olduğu anlamına gelmez. Ele aldığı konular yaşamından/yaşanmışlıklardan beslense de yazar, bunları edebî bir biçimde işler; uygun bir edebî dil aracılığı ile öyküler. Edebî tür olarak otobiyografinin yanı sıra kısa hikâyeyi tercih eden Böll, savaşın doğasında var olan ölüm ve yaralanma gibi durumları, savaşın içine çekilmiş ya da sürüklenmiş kişilerden oluşan kahramanlar üzerinden verir. Böll'ün romanlarına bakıldığında, ana temanın Nazi Almanya'sı, II. Dünya Savaşı ve savaş sonrası dönem olduğu görülür. Bu dönem için belirleyici olan sefalet, açlık, ahlaki bozulma, değerler aşınması ayrıntılı bir şekilde işlenir. Dönemin ideoloji kurbanları ve ideolojinin yol açtığı insanlık trajedileri öne çıkarken, ailesiyle ilişkisi kopuk gençler, eylemciler, yakınlarını işpiyonlayanlar bu trajedinin kahramanları olarak karşımızda yer alır. Savaş sebebiyle eşini yitirmiş kadınların ve babasız olmanın trajedisini yaşamak zorunda kalan çocukların verdiği mücadelelerle savaş sonrası insan manzaralarını resmeder. Tüm bunları yaparken eleştirel bir tutum takınır. Eleştirel tutum ile kaleme aldığı yapıtlardan biri olan “Palyaço” ile çalışmasını sınırlandıran Tuncer, söz konusu yapıtta bu izleğin nasıl olduğunu ortaya koymaya çalışır. Geçmişle hesaplaşma ve baba-oğul ilişkisi bağlamında baba izleğini ele alarak, söz konusu yapıtta baba(lık)'ın yansıma biçimlerine yer verir. Toplumla olan sıkı bağı dolayısıyla, yaşadığı dönemin insanına ve sorunlarına dokunan Böll'ün bu yapıtında, babalığın yansıma biçimlerini ortaya koymak ve bu yansıma biçiminin 68 Hareketi'nin etkisiyle sayısında artış görülen otobiyografik yapıtlarla ilişkisini saptamak çalışmanın odak noktasını oluşturur. Tuncer, kitabı, “Palyaço” romanının yayımlanmasından yaklaşık yirmi yıl sonra -68 Hareketi'nin etkisiyle-popülerleşen otobiyografik yapıtlarla benzeşen veya ayrışan yönlerini saptamak için yazdığını ifade eder (s. 8).

Kitap, giriş bölümü haricinde toplam iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, okur savaş sonrası Alman edebiyatı hakkında aydınlatılır ve savaş sonrası Alman edebiyatı yazarlarından birisi olan Böll ele alınır. Kitabın birinci bölümünde, “Savaş Sonrası Dönemde Baba(lık)'nın Edebileşmesi: Geçmişle Hesaplaşma ve Väterliteratur” konusu derinlemesine işlenir. Baba-çocuk ilişkisinin edebî keşfinin en az edebiyatın kendisi kadar eskilere dayandığı belirtilerek, bunun yalnızca edebî bir motif olmadığı aynı zamanda insanın kimlik arayışı ve varoluşuyla ilgili bir mesele olduğu üzerinde durulur. Bu durum, dünya edebiyatından örneklendirilerek, savaş sonrası dönemde Alman edebiyatında baba-çocuk ilişkisine odaklanılır. Bu ilişki, daha önceki dönemlerde olduğu gibi Oedipus kompleksi veya kuşak çatışması gibi kalıplara sıkıştırılmak yerine, daha karmaşık ve derin bir biçimde ele alınır. Almanya'nın geçmişiyle yüzleşme süreci, bu temaların işleniş biçimindeki değişimi tetikler. Bu bağlamda, edebiyatın savaş sonrası dönemde bireylerin ve toplumsal yapıların kimlik arayışındaki rolü öne çıkar. Yazarlar, baba figürünü sadece otorite veya çatışma kaynağı olarak değil, aynı zamanda geçmişle hesaplaşma ve bireysel kimlik oluşumunda bir anahtar olarak da kullanır. Bu durum, yapıtların derinliklerinde geçmişle yüzleşmeyi ve yeni kimliklerin inşasını sorgulayan bir anlatım biçimini doğurur. Sonuç olarak, baba-çocuk ilişkisi, savaş sonrası edebiyatın karmaşık yapısının

bir parçası olarak hem bireysel hem de toplumsal düzeyde farklı dinamikler barındırır. Bu durum, okurların da tarihsel ve kültürel bağlamları göz önünde bulundurarak yapıtları daha kapsamlı bir şekilde yorumlamalarına olanak tanır. Almanya'nın geçmişle hesaplaşma sürecine de değinilir. Bu sürecin 1945-1960 arasındaki bastırma ve suskunluğun ardından, 1960 ve sonrasında hatırlama ve hesaplaşma dönemine evrildiği vurgulanır. Bu dönüşümde 68 Hareketi'nin rolü oldukça belirgindir. Hareket, özellikle Doğu Almanya'da, Batı Almanya'daki siyasi ve toplumsal elitlerin Nazi geçmişiyle ilişkili olduğuna dair artan eleştirilerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu iddialar, toplumsal hafızayı canlandıran bir hareketin doğmasına zemin hazırlar ve bu sayede Batı Almanya'daki bastırma ve suskunluk politikaları sorgulanmaya başlanır. Bu süreç, geçmişle yüzleşme ve hesaplaşmanın toplumun her alanına hızla yayılmasına neden olur. Edebiyat, bu toplumsal dönüşümden etkilenmeden duramaz; dolayısıyla "anımsama edebiyatı" önemli bir yer kazanır. Bu tür yapıtlar, bireylerin ve toplumların belleklerinde yer eden yaşanmışlıkları, travmaları ve deneyimleri ele alarak hem bireysel hem de toplumsal kimliklerin yeniden inşasında önemli bir rol oynadığını ortaya ko-yar. Bu bağlamda, edebî yapıtlar, savaş sonrası Almanya'nın karmaşık kimlik arayışının ve geçmişle yüzleşme sürecinin bir yansıması olarak, geçmişin izlerini taşıırken aynı zamanda toplumsal hafızanın yeniden şekillenmesine katkıda bulunur. Bu, okurlar için geçmişle hesaplaşmanın sadece tarihsel bir mesele olmadığını, aynı zamanda bireysel ve toplumsal bilinç üzerinde derin etkileri olan bir süreç olduğunu ortaya koyar.

Kitabın ikinci bölümünde, “Yalnızlaş(tırıl)an ve ötekileş(tiril)en Kahraman Hans Schnier” başlığı altında, Böll'ün “Palyaço” adlı yapıtında baba-oğul ilişkisine dair ayrıntılı bir çalışma ortaya konur. “Palyaço” adlı yapıtta, Batı Almanya'da bireyin toplumla düşünsel olarak ayrı düştüğü noktalar derinlemesine ele alınır. Kalabalıklar içinde hissettiği yalnızlık ve ötekilik, baskın düşüncelere ve toplumsal normlara uymak yerine, kendi yaşamını seçen bireyin içsel çatışmalarını yansıtır. Bu tercih, bireyin kendisini “öteki” olarak hissetmesine yol açarken, aynı zamanda bu durumu kabullenmenin ve bununla başa çıkmanın trajedisini de ortaya koyar. Birey, toplumsal beklentilere uymak yerine, kendi kimliğini ve yaşamını inşa etmeyi seçtiğinde, toplumsal hayata dair bir dışlanma ve yalnızlık duygusu taşır. Bu çelişkili durum, bireyin içsel dünyasında bir çatışma yaratırken, aynı zamanda toplumun genel yapısına da eleştirel bir bakış açısı getirir. Bu bağlamda, “Palyaço”, bireysel kimlik arayışıyla toplumsal baskılar arasındaki gerginliği derinlemesine sorgulayan bir anlatım sunar. Bir yandan bireyin kendi kimliğini bulma çabasının imkânsızlığı işlenirken, diğer yandan, toplumsal yaşamda belirleyici olan güçlerin ötekileştirici doğası eleştirilir. Böll'ün keskin dili ve alaycı üslubu, bu karakterlerin anatomisini ortaya koyarken, aynı zamanda toplumsal eleştiriye de derinleştirir. “Kayıp Babanın İzinde: Palyaço'da Baba-Oğul İlişkisi” başlığı altında “Palyaço” adlı yapıtta baba-oğul ilişkisi derinlemesine sorgulanır. Babanın oğlunun üzerinde her türlü hakkı kendisinde gördüğü, oğlunun ihtiyacı olduğunda onu yalnız bıraktığı ve babanın otoriter bir yapı

ortaya koyarak, kendi doğrularını dayatmaya çalıştığı vurgulanır. Baba için, oğlunun önceliklerinin ve seçimlerinin önemsiz olduğuna dikkat çekilir. Ancak yapıtta toplumun ötekisi olarak yer alan oğlanın ise, (Kendi doğrularıyla toplum ve ebeveynleri tarafından dışlanmayı göze alır.) bir yaşam sürdürdüğü ve var olmaya çalıştığı belirtilir. Despot baba figürünün itaat talebine oğlunun karşılık vermekte diretmesi, ikili arasındaki olası yakınlaşmayı ve uzlaşmayı imkânsız kıldığı ifade edilir. Fiziksel olarak bir babanın eksikliği hissedilmese de duygusal olarak bir baba figürü olmadığının altı çizilir. Ancak yapıttın sonunda ben anlatıcının babayla özdeşleştiği/uzlaştığı dile getirilerek kimlik arayışında ve edinilmesinde önemli bir işlev üstlenen babanın, oğul için geçmişle hesaplaşma sınavından başarıyla geçtiği belirtilir. Baba arayışının son bulduğu, “kayıp” olan babanın yeniden keşfedildiği dillendirilir. “Geçmişle Hesaplaşma: Dünün Failleri Bugünün Kahramanları” başlığı altında, “Dünün failleri bugünün kahramanları mıdır?” sorusu üzerinden geçmişle hesaplaşılır. “Palyaço” adlı yapıtta geçmişle hesaplaşmanın hem bireysel hem de toplumsal olduğu dile getirilir. Bu yüzden “Palyaço” adlı yapıttın, salt aile içi bir geçmişle hesaplaşmaya değil aynı döneme tanıklık etmiş insanların suçuna ve bu suçla baş etme biçimine ayna tuttuğu vurgulanır. İkinci bölümün son başlığı “Otobiyografiden Kurguya: *Palyaço* bir Väterbuch mu?” altında ise yapıttın otobiyografik bir yapıt olup olmadığı tartışılır. Söz konusu yapıtta bir ailenin Nazi geçmişi, kurguya dâhil edilir ve aile, geçmişle hesaplaşmanın nesnesi hâline gelir. Doğrudan otobiyografik olarak adlandırılmayan yapıttın, biyografik verilerden yola çıkılarak, güçlü bir otobiyografik çizgilere sahip bir yapıt olduğunun altı çizilir.

Savaş sonrası Alman edebiyatının temsilcileri arasında yer alan ve çok tartışılan bir yazar olan Böll, tanıklık ettiği tarihsel ve toplumsal olaylara yapıtlarında yer verir. Toplumdaki aksaklıklara göz yummadığından ve gerektiğinde sözünü esirgemediğinden, kaçınılmaz bir biçimde eleştirisinin hedefi haline gelir. Kullandığı dil ve takındığı üslup ile geçmişle hesaplaşmada empatiden yoksun olarak nitelendirilen Böll, Nazi geçmişini konu alan yapıtlarında asıl failleri aklamak ve (ya) mağdurlara yeterince yer vermemekle suçlanır (s. 61). Bu çalışmada; yazarın geçmişle hesaplaşmasının iddia edildiği üzere taraflı bir tutumla veya Holokost ile sınırlı olmadığını, 68 Kuşağı'nın da ısrarla vurguladığı üzere Hitler rejiminin zeminine, dolayısıyla asıl faillere yönelerek konu edindiğini görmek mümkündür. Kitapta, savaş sonrası dönemde baba figürünün edebiyat içerisinde ele alınış biçimleri üzerinde durularak “Palyaço” adlı yapıttın otobiyografik bir yapıt olup olmadığı sorusuna yanıt aranmasıyla kitap tamamlanır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından, geçmişle hesaplaşma sürecinde sosyolojik ve politik açıdan arzu edilen mesafenin tam olarak alınmadığı yıllarda, edebiyat önemli bir gelişim gösterir. Savaş sonrası edebiyatında, nasyonal sosyalizm, II. Dünya Savaşı, savaş sonrası dönem ve toplama kamplarında yaşanan trajediler hem Alman hem de yabancı perspektiflerden ele alınır. Bu bağlamda, Yahudilerin yaşadığı acılar sıkça işlenirken, aynı zamanda savaşın etkilerinin sadece Yahudilerle sınırlı olmadığı, Almanların da bu

süreçten etkilendiği vurgulanır. Edebî yapıtlar, kurbanlık durumunu çok boyutlu bir şekilde irdeler; böylece sadece belirli grupların acıları değil tüm insanlığın ortak travmaları dile getirilir. Bu durum, geçmişle yüzleşme sürecinin karmaşıklığını ve çok katmanlılığını ortaya koyar. Edebiyat, bu travmaları anlamak ve hatırlamak için bir araç hâline gelirken, aynı zamanda toplumsal hafızanın yeniden inşasında da önemli bir rol oynar. Yazarlar, bu travmalar üzerinden geçmişin izlerini sorgularken, günümüz okurlarına da derin bir farkındalık kazandırmayı hedefler.

Bu kitap, -yalnızca Böll'ün "Palyaço" adlı yapıtına ilişkin kapsamlı bir çalışma sun-makla kalmaz-, Böll ve yapıtları üzerine kendisinden sonra yapılacak olan çalışmalara ışık tutma bağlamında da bir işlev üstlenir. Yer yer araya girip kendi yorumlarını katan ve okuru aydınlatan yazarın bu kitabının, -tüm bu özellikleriyle-, Türkiye'deki edebiyat bilimine ve edebiyat bilimine ilgi duyanlara önemli katkılar sunmayı amaçlayan bir kitap olduğu söylenebilir. Ayrıca, Tuncer, bir aşk öyküsünün başarısızlığı, toplum-sanatçı ilişkisi ve baba-oğul ilişkisi gibi çok katmanlı temaları da işleyen yapıtın -yalnızca bireysel deneyimlere değil- aynı zamanda toplumsal yapıların ve ilişkilerin karmaşıklığına dair zengin bir anlatı sunduğuna değinir. Kitabın dikkat çeken bir diğer yönü ise tartışılan konuların daha önce Türkiye'de tartışılmamış/ele alınmamış olmasıdır. Kitabın, tüm bu nitelikleriyle -Türkiye'deki edebiyat çalışmalarına olduğu kadar- alana ilgi duyan eleştirmen ve okurlara da önemli katkılar sunmayı amaçladığı söylenebilir.